

İstihdamın Karanlık Yüzü: Ter Atölyelerine (Sweatshop) İnsani Bir Bakış ve Ter İndeksi ile Bir Kıyaslama

Mehmet ÖÇAL¹

ORCID: 0000-0001-6973-2611

Özge KUTLU²

ORCID: 0000-0002-4774-7326

DOI: 10.54752/ct.1569636

Öz: İnsan onuruna yakışır işlerde ve bu işlerin sosyal politika tarafından konulmuş standartlara uygun işyerlerinde çalışmak her insanın en temel hakları arasında gösterilmekle birlikte dünyanın sadece belirli ülkelerinde bu hakkın bir taahhüt haline dönüştüğü görülmektedir. Anayasaları ile kendilerini birer sosyal devlet olarak ilan eden ülkeler sosyal politikalar ile çalışma hayatına ilişkin sınırları belirlemekte ve sermayenin bu sınırları geçmesi halinde onu korporatist anlayışı çerçevesinde cezalandırmaktadır. Ancak sosyal devlet olmayı benimsememiş veya kendisine sosyal devlet olma ödevini vermekle birlikte kapsam ve yoğunluk anlamında zayıf sosyal politikalar uygulayan rejimlerde insani iş ve işyerinde çalışma hakkı sadece bir iyi niyet temennisi olarak kalmaya devam etmektedir.

Uzun çalışma saatlerinde, güvensiz/tehlikeli işyerlerinde, düşük ücretlerle, güvencesiz çoğunlukla kayıt dışı şekilde gerçekleştirilen çalışma dünyada genellikle ter atölyeleri çatısı altında gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilen çalışma tam bu noktada ter atölyesi konseptinin tanımını netleştirerek ülkelerin istihdam koşullarını ölçen bir indeks geliştirilmesi üzerine kurgulanmıştır. Çalışma kapsamında bir işyerinin ter atölyesi olarak nasıl

¹ Doç, Dr, Öğretim Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü- mocal@mehmetakif.edu.tr

² Öğretim Görevlisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Çavdır Meslek Yüksekokulu, Yaşlı Bakım Programı, okutlu@mehmetakif.edu.tr

ÖÇAL, M., KUTLU, Ö., (2024) "İstihdamın Karanlık Yüzü: Ter Atölyelerine (Sweatshop) İnsani Bir Bakış ve Ter İndeksi ile Bir Kıyaslama", Çalışma ve Toplum, C.4, S.1391-1424

Makale Geliş Tarihi: 28.05.2024- Makale Kabul Tarihi:12.09.2024

sınıflandırılabileceği netleştirilmiş, konseptin istihdamdaki boyutu ortaya konmuş, aynı ürün için iki farklı ülkeden alınan teklifler ile ter atölyelerinin sermayeye ne derece kâr sağladığı gösterilmiştir. Geliştirilen “Ter İndeksi” ile ülkelerin çalışma koşulları mukayese edilmiş ve OECD ülkelerinin önemli bir kısmında istihdam koşullarının ter atölyesi olma riski ile karşı karşıya olduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ter atölyesi, Sosyal Politika, Küreselleşme, İnsana yakışır iş.

The Dark Side of Employment: A Human View of Sweatshop and a Comparison With Sweat Index

Abstract: Although working in jobs worthy of human dignity and in workplaces that comply with the standards set by social policy for these jobs are Decried as one of the most basic rights of every human being, it is observed that this right has turned into a commitment only in certain countries of the world. Countries that declare themselves as social states with their constitutions set limits on working life with social policies and punish it within the framework of corporatist understanding if capital crosses these limits. However, in regimes that have not adopted being a social state or have assigned themselves the task of being a social state, but have implemented weak social policies in terms of scope and intensity, the right to humanitarian work and workplace work remains only a goodwill wish.

The work, which is carried out during long working hours, in unsafe /dangerous workplaces, with low wages, precarious, mostly informal, is usually carried out under the roof of sweatshops in the world. The study carried out at this point is based on the development of an index measuring the employment conditions of countries by clarifying the definition of the sweat workshop concept. Within the scope of the study, it was clarified how a workplace can be classified as a sweatshop, the dimension of the concept in employment was revealed, and the degree to which sweatshops provide profit to capital was shown with offers received from two different countries for the same product. The working conditions of the countries have been compared with the developed “Sweat Index” and it has been found that employment conditions in a significant part of the OECD countries face the risk of becoming a sweatshop..

Keywords: Sweatshop, Social Policy, Globalization, Decent work.

“What can men do against such reckless hate?”
The Lord of the Rings: The Two Towers (dir. Peter Jackson, 2002)

Giriş

İnsan hep çalıştı. Bu sayede medeniyetler kurdu, şehirler yaptı. Muhteşem güzellikte eserler inşa etti. Kendisini ve sevdiklerini entopiye karşı emeği ve alın teri ile korumaya çalıştı ancak insan en fazla emeği için ve hatta emeğiyle istismar edildi. İnsanın varoluşundan ayrılamayan “çalışmak”, onun aynı zamanda laneti oldu. İnsan kendi hikayesinde çalışmak ve çalıştırılmak için bitmek bilmeyen acılara ve istismara maruz kaldı. Köle yapıldı, serf yapıldı. Kimi zaman bir derebeyinin veya lordun himayesinde ücretin tunç kanunu kriterlerine göre çalıştı. Kimi zaman zorla silah altına alındı. Hayatta kalabilmek için çalışmak zorundaydı ve çalıştı. Bugünün *modern dünyası* insanın alın teri ve çalışması üzerine kuruldu.

Dünyaya adım attığı andan günümüze *insanın varoluşsal bir vazgeçilmez* olan çalışmaya verilen önem de değişti. Semavi olmayan dinler onu lanetlerken, semavi dinler çalışmayı ve çalışanı kutsadı. Bazı toplumlar çalışmayı ve çalışanı hakir görürken, bazı toplumlarda ise çalışma övüldü ve teşvik edildi. Çalışma, insanın hayata baktığı pencere olan ideolojiyi de şekillendirdi. İdeolojilerin olgunlaşmasından doğan bazı siyasi akımlar, emekçilerin devrimi ile sınıfsız bir topluma geçişi savunurken, bazı ideolojiler çalışmanın özgürleştireceği düşüncesi ile toplumları yönetti. Çalışma, hâkim siyasi ideolojinin kendisinden ödün vermesine bile sebep oldu. Liberalizmin çalışmayı insanileştirmek için kendisinden verdiği ödün ile sosyal politika doğdu. İnsan ilk gününde de çalıştı; son gününde de çalışmaya devam edecek gibi görünüyor. Ama hangi koşullarda?

Burada kritik soru, insanın hikayesi kadar kadim olan çalışmanın hangi koşullarda yapıldığı ve yapıyor olduğudur. Bu sorunun cevabını sosyal politikanın ortaya çıkışı ile verebilmek mümkündür. Şehir devletlerinin ortaya çıkması ile yani çok sayıda insanın bir arada yaşamaya başlamasıyla sosyal hayatı düzenleyecek kurallara ihtiyaç duyuldu. Bu ihtiyaç hukuk kavramını doğurdu. Sözlü veya yazılı kurallar çerçevesinde insanın uyması gereken normlar belirlendi. *Hammurabi kanunları*, buna örnek olarak verilebilmektedir. Düzen ve hukuku uygulayacak üst bir güce duyulan ihtiyaç, devlet olgusunu doğurdu. Hukukun müesseseseleşmesi ile doğan devlet ve onun yöneticisi halkın tabi olduğu mutlak güçtü. Burada sosyal politikanın ortaya çıkmasına kadar geçen süreçte çalışma genellikle zorunlu bir şekilde köleler veya serfler tarafından gerçekleştirildi. Devletler tarafından silah altına alınan kişiler de yine çalışma olarak görülebilir. Semavi dinlerin ortaya çıkışına kadar çoğunlukla toplumlarda çalışma hoş görülmeleyen bir eylem, çalışanlar ise lanetlenmiş kimseler olarak görüldü. Semavi dinler ise çalışmayı kutsadı ve çalışanları “*yaratanın sevdiği kişiler*” olarak tasnif etti. Semavi dinlere ait üç kutsal kitapta da çalışmaya ilişkin birçok atıf mevcuttur. Bu noktada semavi dinler

çalışmayı sağlıklı bir toplumun inşası olarak görmekte ve onu teşvik etmektedir. Her ne kadar semavi dinlerde çalışma teşvik edilip insan onuru yüceltilse de dünyada 19. yüzyıla kadar kölelik devam etti.

Feodalizmin çöküşünden sonra liberalizm onun küllerinden doğdu. Feodalizmin sömürü yoluyla biriktirdiği zenginlikleri işleyebilecek teknolojik atılımın yani sanayi devriminin ortaya çıkması ile liberalizmin ekonomik sistemi olan kapitalizm de doğmuş oldu. Sanayi devrimi ile icat edilen makinalarla üretim yapacak fabrikalar kuruldu. Peki makinaları kim çalıştıracaktı? Sanayi devrimi ile toplumsal düzen de değişti. Eskinin serfleri, yeninin proletaryası oldu. Emeklerini para ile kiralama sözü verilen bu insanlar fabrikaların kurulduğu şehirlere büyük bir umut ile göç etti. Ancak bu umut kapitalizmin sadece bir illüstrasyonuydu. Tarih yine tekerrür etti. Çalışanlar kapitalizm tarafından uzun yıllar istismar edildi, sömürüldü, üretimin değersiz faktörü olarak görüldü. Öyle ki bu sömürü, kendi varlığını tehdit edecek noktaya ulaşarak taviz vermesine sebep oldu. Liberalizmin kapitalist üretim biçimi, o güne kadar sınırsız bir şekilde sömürdüğü insanı daha doğrusu çalışanları zenginliğinden verdiği küçük bir ödün ile koruma altına aldı. Piyasaya müdahale edildi ve ona sınırlar getirildi. Çalışma hayatına getirilen sınırlamalar ile insanın sömürülmesi önlenmeye çalışıldı. İlk defa devlet piyasaya karşı insanı, o dönemlerde ise çalışanı koruma görevini edindi. Tam bu noktada artık çalışma zorla değil, ilkesel olarak isteğe bağlı bir şekilde ve belirli standartlara bağlı olarak yürütülme aşamasına geçti. Bunu sosyal politika sağladı. Sosyal politika sistemin kendisini iyileştirmek ve devamlılığını sağlayabilmek için ortaya attığı bir ödün olmanın çok daha ötesine geçti. Sadece çalışmayı ve çalışanları değil; tüm sınıfların karşı karşıya olduğu tüm sosyal risklerle mücadele eden insani bir arayışa evirildi. Evet bu bir dönüşüm değil bir evrimdir. Kendisine biçilen rolün çok daha ötesinde günümüz dünyasında sosyal politika insanın insanca yaşamasının garantörüdür. Ancak sadece bazı ülkelerde!

Sosyal politika kendisini sosyal devlet olarak tanımlayan rejimlerde piyasaya asgari sınırlar koyarak başta çalışmayı insani bir standarda taşımaya çalışmaktadır. Güçlü sosyal devletler veya refah rejimi olarak tanımladığımız ülkelerde piyasa, müdahaleci yasalar ile sınırlandırılmaktadır. Çalışmanın nasıl, ne şekilde, ne karşılığında ve ne zaman yapılacağı kesin bir şekilde tanımlanmaktadır. Piyasaya korporatist bir tarzda bu sınırların altına düşmemesi, düşerse cezalandırılacağı beyan edilmektedir. Bu ülkelerde sosyal politika insanca çalışmanın garantörüdür. Kapitalizmin çalışanı istismar tehdidi sosyal politika ile sınırlandırılmıştır. Dünyanın *iyi* tarafı böyleyken sosyal politikayı uygulamayan veya zayıf sosyal devletlerde ise durum farklıdır. Piyasanın sınırlandırılmadığı bu ülkelerde emek sömürüsü sanayi devrimi sırasında karşı karşıya kalınan şartlardan çok da farklı olmayan çalışma koşullarında, çalışmada sweatshop (ter atölyesi) olarak tarif edilen konseptlerde devam etmektedir. Aslında ter atölyeleri kapitalizm tarafından meydana getirilmiş bir konsept olarak görülebilmektedir. Refah rejimlerinde sosyal politikanın kalkması arkasında gerçekleştirilen üretim maliyetlidir. Sosyal politikanın koyduğu sınır ve

kurallar içerisinde sosyal güvenlik, ücretler, hak ve menfaatler, iş sağlığı ve güvenliği gibi zorunlulukların her birisi üretilen ürüne bir maliyet unsuru olarak eklenmekte; ürünün artan maliyeti sermayenin daha az kar etmesi ile sonuçlanmaktadır. Tam bu noktada kapitalizmin kârı maksimize etmek için yaptığı şey ise üretimi bahsettiğimiz sosyal korumanın olmadığı veya zayıf olduğu ülkelere kaydırmak olmuştur. Kapitalizmin, yani çoğunlukla batının ticari malları/hizmetleri sosyal politikanın meydana getirdiği maliyet sebebiyle uzak doğu, güney Amerika veya Afrika ülkelerine kaydırılmıştır. Bu ülkelerde üretim çoğunlukla standartsız ve bu sebeple kesinlikle daha ucuz gerçekleşmektedir. Bahsedilen standartsız çalışma ortamları ise ter atölyeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ter atölyesi, insani olmayan çalışma koşullarının bir araya geldiği bir konsepttir. Bu konseptte insanlar uzun çalışma sürelerinde, düşük ve hatta aynı ücretler karşılığında, sağlıksız ve güvensiz koşullarda çalışmaktadır. Sanayi devrimindeki koşulları aratmayan ter atölyeleri kapitalizmin karanlık yüzünü ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, insan onuruna yakışır iş ve işyeri standartlarının uluslararası düzeyde nasıl şekillendiğini ve sosyal politikalar aracılığıyla ülkelerin bu standartlara ne ölçüde bağlı kaldığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, özellikle ter atölyesi (sweatshop) kavramını netleştirerek, iş güvencesizliği, düşük ücretler ve tehlikeli çalışma koşullarının yaygın olduğu işyerlerinin küresel ölçekte nasıl sınıflandırılabilceğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bunun yanında, istihdam koşullarını ölçen bir "Ter İndeksi" geliştirilmiş, bu indeks aracılığıyla ülkelerin çalışma koşulları karşılaştırılmıştır.

Şekil 1. Çalışmanın Problematiği

Çalışmanın problematiğinin ifadesi; emeğe, emekçiye karşı güdülen bu nefretin, belki vurdum duymazlığın bilimsel bir şekilde ortaya konulması için bir “*ter indeksi*” geliştirilmesidir. Ülkelerdeki çalışma koşullarının istatistikî bir metot ile inceleneceği bu indeks ile hangi ülkelerin ter atölyesi koşullarında üretim yaptığı, hangilerinin insani koşulları gözetmediği netleştirilmeye çalışılmıştır. Dünyada ter atölyelerinin durumunu güncel veriler ve bir indeks ile ortaya koyan çalışma, ülkeleri tasnif etmiş ve ter atölyeleri için ulus üstü sosyal politikalar geliştirilmesi için bir projeksiyon meydana getirmeye çalışmıştır. Çalışmanın temel problem ifadesine ulaşılabilişinde üç süreç izlenmiştir. İlk olarak ter atölyesi konsepti günümüz koşullarına da dikkat ederek tanımlanmış ve hangi kavramların bu konseptte karşılık geldiği netleştirilmiştir. İkinci olarak ter atölyelerinin istihdamdaki boyutu konseptin ciddiyeti ve insanlığa karşı oluşturduğu tehdit perspektifinde ortaya konulmuştur. Ter atölyelerinin kapitalizme sağlamış olduğu haksız kazancın boyutu bir örnek ile açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak seçilmiş ülkelerin çalışma hayatına ilişkin istatistikleri “*feature scalin*” yöntemi ile analiz edilmiş ve hangi ülkenin ter atölyesi düzeyinde çalışma koşullarına sahip olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın problem ifadesine aranan cevap doğrultusunda politika önerileri ve insani evrensel çalışma standartları tartışması yapılmıştır.

Ter ve Gözyaşı: Ter Atölyesi

İngilizcesi *sweatshop* olarak kullanılan konseptin Türkçeye uyarlanması hakkında henüz bir görüş birliği olmadığı görülmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde yer almayan kelimenin Türkçe karşılığı “*ter atölyesi, terbane, ter imalathanesi*” olmakla birlikte çalışmada *sweatshop* konsepti “*ter atölyesi*” çevirisi ile ifade edilecektir (TDK, www.sozluk.gov.tr, E.T. 24.03.2024).

Etimolojik olarak Amerikan İngilizcesi kaynaklı olan konsept “*sweat*” yani terlemek fiili ile “*shop*” isminin, ki Türkçe karşılığı işyeri veya atölyedir, bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Ter, derinin gözeneklerinden sızan, kendine özgü bir kokusu olan, yapışkan ve renksiz bir sıvı iken terlemek fiili ise ter çıkartmak, bir işi yaparken yorulmak veya o işi çok fazla emek harcıyarak güçlükle gerçekleştirmek olarak tanımlanmaktadır. Atölyenin sözlük tanımı ise el işleriyle uğraşanların bir arada çalıştığı yer şeklindedir. Tanımlanan kelimelerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkan ter atölyesi kavramı ise onu oluşturan kelimeler ile uyumlu bir şekilde gerçekleştirilen işlerin çok fazla çaba ve ter dökülerek gerçekleştirildiği işyerleri olarak verilebilmektedir. Ter atölyesi isminin ilişkili olduğu kelimelere bakıldığında da belirtilen kelime-anlam uyumu göze çarpmaktadır. Buna göre ter atölyesi kavramı; üretim, tesis, iş, fabrika, montaj, taşıma gibi emek harcamaya dayalı fiil ve isimler ile ilişkilendirilmektedir (Etymology Dictionary, www.etymonline.com/word/sweatshop, E.T. 24.03.2024; TDK, 2005: 1956-1960; Önsal, 2017: 34; Visuwords, www.visuwords.com/sweatshop, E.T. 24.03.2024).

Ter atölyesi konseptinin tanımı hakkında gerçekleştirilmiş literatür taramasında sosyal politika, sosyoloji, siyaset bilimi, felsefe, iktisadi terimler ve

endüstri ilişkileri alanında kaleme alınmış sözlüklerde kavrama rastlanamamışken; iş ve ekonomi terimleri yani işletme ve yönetim alanında derlenmiş bir sözlükte kavramın “ *kabul edilemeyecek çalışma koşullarına sahip olan ücretlerin düşük, iş kazası olasılığının yüksek ve çalışanlara insani olmayan yaklaşımların gösterildiği işyeri*” şeklinde tanımlandığı görülmüştür. Cambridge Üniversitesi Sözlüğünün ise kavramı “ *çalışanların az ücretle, çok kötü şartlarda, uzun saatler çalıştırıldığı küçük fabrika/ imalathane*” şeklinde tanımladığı tespit edilmiştir. Her iki tanım da kötü ve sosyal politikanın koyduğu insani sınırlara uygun olmayan çalışma koşullarının ihlal edildiği işyerleri vurgusu ortak olsa da ikinci tanım da ter atölyeleri konsepti işletmenin boyutu ile sınırlandırılmıştır. Yalnızca küçük imalathaneler ve fabrikaların ter atölyesi olarak sınıflandırılabileceği kanısının doğmasına sebep olan tanımın kavramı tam olarak karşılamadığı düşünülmektedir. Bilakis özellikle uzak doğuda Nike, GAP ve Adidas gibi dünyanın en büyük marka değerine sahip firmaların insani çalışma standartlarına uygun olmayan ve kalabalık işyerlerinde üretim yaptırmaya devam ettiği bilinen bir gerçektir (Friedman, 2012: 695-696; Cambridge Learner’s Dictionary, www.dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/sweatshop., E.T: 24.03.2024).³

Konsepti tam anlamı ile karşılayan tanımlara ise konu hakkında özellikle Amerika’da kaleme alınmış akademik çalışmalar ile Avrupa Birliği (AB), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi ulus üstü oluşumların raporlarında ulaşılmıştır. AB’nin ter atölyesi tanımını, çalışma ortamı üzerine şekillendirdiği görülmektedir. Buna göre ter atölyeleri kabul edilemeyecek çalışma şartlarının olduğu, çalışanların düşük ücretlerle uzun süre çalıştığı işyerleridir. Tanımda ter atölyelerinin bir sektör veya bir sosyal sınıf ile ilişkilendirilmediği göze çarpmaktadır. ILO’nun tanımında belirleyici ana unsurun istihdamın şekli olduğu görülmektedir. ILO kavramı, angarya veya zorla çalıştırma şeklinde gerçekleştirilen istihdam üzerinden tanımlamaktadır. Buna göre ter atölyeleri, köleliğe benzeyen çalışma koşullarında çalışanların hapsedilerek çalıştırıldığı yerlerdir. Bununla birlikte ter atölyelerinde çalışan/çalıştırılan herkesin zorla çalıştırılmadığı ancak buralardaki çalışma koşullarının kölelik koşullarına benzer olduğu ifade edilmektedir (D’Ambrogio, 2014: 2; ILO, 2005: 5; ILO, 2001: 95).

Ter atölyesi kavramının ilk defa kullanıldığı 19. yüzyılda, göçmenlerin düşük ücretler ile uzun saatler çalıştığı tekstil atölyeleri olarak ifade edildiği görülmektedir. Kavramın ilerleyen yıllarda genişlediği, milliyet ve sektör kısıtlamalarının kalktığı; genel olarak kötü çalışma koşullarının olduğu tüm sektörlerdeki “işyerleri” olarak yaygınlık kazandığı ifade edilebilmektedir. Kavrama yönelik getirilen tanımların

³ Batı menşeli olmakla birlikte marka değeri milyar dolarları aşan çok uluslu şirketler sosyal politikanın sebep olduğu maliyet unsuru sebebiyle üretimi küreselleşmenin de desteği ile zayıf sosyal rejimlere kaydırmıştır. Söz konusu ülkelerde üretim sosyal politika tarafından konulmuş insani sınırlar olmadan kalabalık işyerlerinde gerçekleştirilmektedir. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.panaprium.com/blogs/i/fashion-brands-that-still-use-sweatshops>

tarihsel süreç içerisinde ırkçı bir yaklaşımdan ekonomik bir dibe doğru yarışa evirildiği de bulgulanmıştır. Buna göre ilk ortaya çıktığı yıllarda denetçiler ve müfettişler kavramı yalnızca Yahudilerin çalıştırıldığı kötü çalışma koşullarının olduğu tekstil atölyeleri olarak tanımlarken, politika yapıcılar ve çalışanlar ise kavramı çalışma koşullarındaki dibe doğru yarışın bir sonucu olarak görmüşlerdir. Özellikle çalışanların ter atölyesini tanımlamada onun vücutlarına verdiği hasara odaklandığı kavramın günümüzdeki tanımına ulaşmasında emekçilerin bakış açısının üstün geldiği düşüncesini doğurmaktadır. Ter atölyelerinin binlerce genç, çocuk ve yaşlinın sıkışık ve kirli mekanlarda sabahın ilk ışıklarından zifiri karanlığa kadar bezen geç kalmamak ve günün yevmiyesini alabilmek için öğünlerini atlamak zorunda kaldıkları yüksek duvarların arkasında çelik kapılar, güvenlik kameraları ve silahlı kişilerce korunan **“kasvetli, şeytani çarklar”** olarak betimlenmesi emekçilerin ona bakış açısını belki en net şekilde ortaya koyacak örnek olarak gösterilebilmektedir (Bender, 2004: 19; Armbruster-Sandoval, 2005: 1).

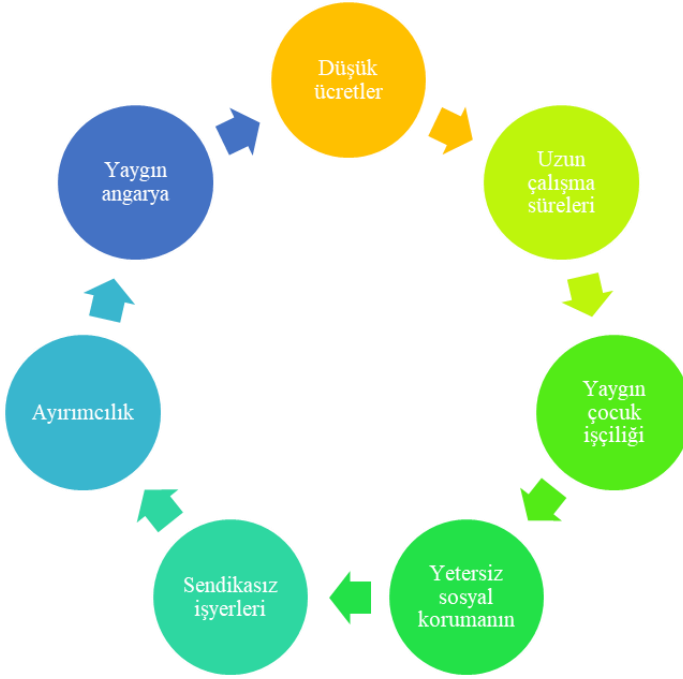
Konseptin belki en kapsamlı tanımı ise onun karmaşık bir rejim olarak görülmesi üzerine kurgulanmıştır. Buna göre ter atölyeleri, küresel anlamda emeğin boyun eğdirilmesi için sermaye tarafından ortaklaşa organize edilmiş bir rejimdir. Bu rejim hem emeği hem de işyerlerini gölgesi altına alarak onların özgürlüğünü kırmaktadır. Bunu yaparken yerel aktörler ile iş birliği yapmaktadır. Sürecin karmaşıklığı bir matrise benzetilmektedir. Rejimin bir toplumsal baskı unsuru meydana getirmekte ve bununla emeği istismar ederek karlılığı artırmaktadır. Rejimin emeğin ve sosyal politikanın yani devletin üretim üzerindeki söz sahipliğini kırmaktadır (Mezzadri, 2017: 2).

Çeşitli tanımlardan görüldüğü üzere ter atölyesi kavramı bugün bir **konsepti** işaret etmektedir. Bu konsept çalışılan sektör ve emekçinin kimliği gibi değişkenlere bakmaksızın sosyal politikanın koyduğu insani çalışma koşullarının olmadığı tüm işyerleri anlamına gelmektedir. Kavramın sınırlarını çizen insani çalışma koşulları ise ILO tarafından sosyal politikanın insani arayışı ile kabul edilmiş **temel sözleşmeler** olarak kabul edilebilmektedir. Buna göre bir işyerinde bu temel sözleşmelerin en az bir tanesinin olmaması orayı ter atölyesi olarak tanımlamamıza imkân verebilecektir.

Peki, vurguladığımız ter atölyesi konseptinin tasnifi için gereken sınırları nasıl belirleyeceğiz? Bu sorunun cevabı için uzun arayışlara gerek olmadığı düşünülmektedir. 1998 yılında ILO tarafından kabul edilen **“Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar”** bildirisinde çalışanların işyerindeki temel hakları özetlenmektedir. Söz konusu temel haklar birçok ülkenin sosyal politika çerçevesinde düzenlenen çalışma hukukunda yer almaktadır (Garwood, 2011: 23-24).

Şekil 2. Ter Atölyesi Konsepti

Ter atölyeleri insani olmayan çalışma koşullarının görüldüğü bir işyeri konseptidir. Bu konsepti doğuran sebepler ise ILO'nun temel prensipleri ile doğrudan ilişkilendirilebilmektedir. Bir ter atölyesinde piyasaya göre daha düşük ücretler görülmektedir. Bu ücretler eğer devletin belirlediği bir asgari sınır varsa çoğunlukla onun da altındadır. Çalışma süreleri yine sosyal politika tarafından konulan üst sınırların üzerindedir. Buralarda çocuk işgücü ucuz olması sebebiyle yaygındır ve çalışanlar sosyal korumanın sağladığı güvenceden çok uzaktır. İşyerlerinde örgütlenmeye müsaade edilmez. Özellikle cinsiyet temelli ayrımcılık yaygındır ve son olarak ter atölyelerinde zorla çalıştırma çok yaygın görülen bir insan hakları ihlali. Ter atölyesi tasnifi için yukarıda belirtilen hak ihlallerinin hepsinin gerçekleşmesi zorunluluğu yoktur. Temel çalışan haklarından en az birisinin ihlalinin gerçekleştiği işyerleri ter atölyesi olarak tasnif edilebilmektedir.

Ter atölyesi konseptine ilişkin analizler ve tasnifler yapabilmek için onun tanımı ve sınırlarının yanında nasıl ortaya çıktığı hakkında da bilgi sahibi olmak oldukça önemlidir. Konseptin Amerika'da ortaya çıkması ve kapitalizmin sosyal politikadan bir kaçış manevrası olarak ter atölyelerini nasıl kullandığının anlaşılmasında bahsedilen tarihsel sürece kısaca bakmak faydalı olacaktır.

Hem bir üretim konsepti hem de insan onuruna yakışmayan işyerinin statüsü/etiketi olarak tanımlanabilecek olan ter atölyesi kavramı, Bender (2004)

tarafından en az **“Elmalı Turta”** kadar Amerikan olduğu şeklinde metaforlaştırılmıştır. Söz konusu vurgu, bu konseptin şüpheye sebep olmayacak derecede Amerikan menşeli olduğunu ifade eden güçlü bir betimlemedir. Ter atölyesi kavramı ilk defa 1880’li yılların sonlarına doğru New York’ta İtalyan ve Yahudilerin çalıştığı işyerlerini denetleyen iş müfettişi/denetçileri tarafından kullanılmıştır. Genellikle tekstil sektöründe gerçekleştirilen çalışmalar **“terleten sistem”** olarak tanımlanmış ve ilerleyen yıllarda ter atölyesi kavramı yerleşmiştir. Tahmin edileceği üzere kavram çalışma koşullarının emekçiler üzerindeki etkisi sebebiyle bu şekilde isimlendirilmiştir. 1880’li yıllarda New York’ta tekstil sektörü en büyük sektör olmakla birlikte her gün büyümeye devam etmektedir. Özellikle geleneksel hazır ebatlı tekstil ürünleri üretimine geçiş hızlandıkça hazır giyim endüstrisi fabrikalarda değil küçük atölyelerin etrafında toplanmaya başlamıştır. Her denetimden uzak, az sayıda kişinin çalıştığı, çoğunlukla kayıtsız bu işletmelerde ise yoğunlukla göçmenler iş görmekteydi. Tam bu noktada Avrupa’dan Amerika’ya göç eden yoksul ve muhtaç Yahudilerin bu işyerlerinde çalışmaya başlaması ile ter atölyesi konsepti doğmuştur. Bu kişiler düşük ücretler ile uzun çalışma sürelerinde, bazen de zorla çalıştırılmışlardır. Çatı katında, apartmanlarda veya insanın barındığı gözden uzak her yerde ter atölyeleri türemiş buralarda insanlar hayatta kalmak için ter ve kan içerisinde çalışmaya mecbur bırakılmışlardır (Bender, 2004: 20; Bender, 2002: 15; Hapke, 2004: 1; Bender, 2003: 23).

Görüldüğü üzere ter atölyesi kavramı çalışma koşullarına ilişkin bir konsepttir. Her çalışana tanınan temel haklardan veya sosyal devletin koyduğu asgari sınırların altında, insan onuruna uygun olmayan çalışma koşullarının görüldüğü yerler ter atölyeleri olarak tarif edilebilmektedir. Bir işletmeyi ter atölyesi yapan sınırlar çalışmanın bu bölümünde çizilmeye çalışılmıştır.

Bir Ter Atölyesine Sahip Olmak Ne Kadar Karlı?

“Bir ter atölyesine sahip olmak sermaye ve kapitalizm için karlı mıdır?” yanlış bir sorudur. Sorulması gereken veya daha doğru bir ifade ile tespit edilmesi gereken sosyal politikayı elimine ederek, küreselleşmenin sağladığı güvence ile tüm dünyada yaygınlaşan ter atölyelerinin şirketlere ne kadar bir kar sağladığı olmalıdır. Her ne kadar kavram 1800’lü yıllarda ortaya çıksa da bir asır sonra kendini gösteren neo-liberalizm ve küreselleşme sebebiyle tüm dünyaya yayılmış ve insani çalışma koşulları anlamında dibe doğru bir yarışa sebep olmuştur. Neo-liberalizm ile doğan küreselleşme, sosyal devletin sosyal politika aracılığıyla piyasaya koyduğu insani sınırların sebep olduğu maliyetten kaçabilmek adına üretim sosyal koruma düzeyi düşük olan ülkelere kaymıştır. Kapitalizm tarafından bir ter atölyesinde üretilen bir ürün veya hizmetin ne kadar karlı olduğuna ilişkin bir araştırmaya geçmeden önce konseptin tüm dünyaya yayılmasına sebep olan neo-liberalizm ve küreselleşmeye kısaca bakmak çalışmanın bütünlüğü açısından önem arz etmektedir.

Sosyal politikanın ve onun uygulayıcısı refah devletinin himayeci/korporatist gücü 1980’li yıllara gelindiğinde tekrar benimsenen liberal/liberteryan devlet

anlayışı sebebiyle ciddi bir aşınmaya uğramıştır. Küreselleşme sürecinde sosyal devlet anlayışı yerine liberal devlet anlayışının ön plana çıkması, çok uluslu sermayenin güçlenmesi, çalışma hayatında kuralların sermaye tarafından koyulmaya başlanması bahsedilen aşınmanın temel sebepleri olarak verilebilmektedir. Bu süreçte sosyal politikanın ciddi bir maliyet unsuru olarak görülmesiyle birçok iş sosyal korumanın zayıf olduğu ülkelere kaydırılmış, işler bizim ter atölyesi olarak ifade ettiğimiz konseptte gördürülmeye başlamıştır. Dünyada üretimin yer değiştirmesi eski endüstri merkezlerinin yani sosyal politikanın üretim üzerinde ciddi bir **“maliyet”** olarak görüldüğü rejimlerin **“pas kuşakları”** na dönüşmesi olarak nitelendirilirken, Çin, Bangladeş, Vietnam, Myanmar, Meksika gibi sosyal korumanın zayıf olduğu ülkelerde yeni dev fabrikaların açılmasına sebep olmuştur. Bu fabrikalarda ise tıpkı sanayi devriminde olduğu gibi işgücünün büyük bir kısmı kadın ve çocuklardan meydana gelmektedir. Sanayinin yanında hizmet sektöründe de benzeri bir yayılma görülmüştür. Evlerinde veya ter atölyelerinde parça veya hizmet başına ücret ter atölyesi konseptini çağrıştırmaktadır. Evde veya uzaktan çalışmanın sonsuz esnekliği sebebiyle denetlenememesinden doğan olağan üstü emek sömürüsü de neo-liberalizm ve onun küçük kardeşi olan küreselleşmenin istihdam üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir (Zencirkıran ve Baştürk, 2019: 2236-237; Weisner-Hanks, 2020: 398-399).

Peki, dünyada istihdamın ve çalışma koşullarının tabakalaşmasının temel sebebi olan neo-liberalizm ve küreselleşme ter atölyesi konseptini nasıl küresel bir problem haline getirmiştir? Bu sorunun cevabı 1970’li yıllarda dünya ekonomisinin durumu ile ilişkilidir. Savaşların sosyo-ekonomik etkisi ve petrol krizleri altın ve dolar merkezli sabit kur düzeni dağıtmış, hayat pahalılığı ve durgunluk Keynesyen politikalar ile çözülememiştir. Liberteryanizmin yeniden yükselmesi ile sonuçlanan süreçler ile neo-liberalizm doğmuştur. Neo-liberalizm bireyseliği ön plana çıkarır ve tüm piyasaların kararlı bir dengede olduğunu varsayarak korporatist müdahaleyi gereksiz görmektedir. Bir başka deyişle devletin piyasaya müdahalesine mesafelidir. Neo-liberal anlayış kâr güdüsünü her şeyin üzerinde tutar. İşte bu noktada işsizlik, yoksulluk ve hatta dezavantajlı konumda olmak ona göre bireysel kabahatler kaynaklı sorunlardır. Hal böyle olunca yapılan şeyin faydası ağır bastıkça yapılmaya devam edilmektedir. Fayda azalınca alternatifler aranır. Faydayı azaltan, maliyeti arttıran devlet tarafından emekçilere tanınmış ve geri alınamaz hakların neo-liberalizm üzerinde sebep olduğu baskı karşısında ise geliştirilen alternatif üretimin yerini değiştirmek olarak getirilmiştir. Ticaretin ve sermayenin uluslararası düzeyde güven içerisinde yer değiştirmesine küreselleşme denilir. Neo-liberalizm amaçlarına küreselleşmenin sağladığı bu serbesti ile ulaşmaktadır. Bu noktada iki kavram birbirinden ayrı düşünülemez. Neo-liberalizmin güdülleri, küreselleşmenin pratiği ile hayata geçirilmiştir (Öçal ve Çiçek, 2021: 337; Erdoğan, 2015: 177).

Bireylerin baskıcı ve zorba devlet karşısında savunucusu olarak da tanımlanan neo-liberalizm, ekonomide doğrudan devlet müdahalesinin azaltılmasını, mal ve hizmetlerin temininin özelleştirilmesini savunur. Ayrıca

sendika gücü ve iş güvencesini daraltarak ekonomik koşulların gerektirdiği durumlarda ücret düzeylerini aşağı çekmeyi mümkün kılacak esnekleşmeyi meydana getirmeyi hedeflemektedir. Bu arzusunu yerine tam anlamı ile getiremez ise küreselleşme aracı ile üretimi bunu yapabileceği ülkelere kaydırmaktadır. Bu noktada neo-liberalizmin aslında dünyada istihdamı arttırarak yoksulluğu azalttığına ilişkin bir gerçekle yüzleşiriz peki istihdamın niteliğine etkisi nedir? Neo-liberalizmin sosyal politikalardan kaçış manevrası olarak kullandığı küreselleşme ile üretim üçüncü dünya ülkelerine kaymış ve hedef noktalarda istihdam nicelik açısından artmıştır ancak istihdamın koşulları için aynısı söylenememektedir. Hali hazırda sosyal politikanın maliyetlerinden kaçan çok uluslu firmaların yeni üretim merkezlerinde sanayi devrimini aratmayan çalışma koşulları mevcuttur. Küresel kapitalizmin daha az maliyet ile üretim yapabilmek için ortaya attığı metot, tüm dünyada istihdamı arttırmış ancak ter atölyesi konseptinin de Amerika'dan bu ülkelere taşınmasına sebep olmuştur (Marshall, 1999: 529; Turner, 2020: 649; Seyyar, 2008: 277; Osterhammel, 2022: 954).

Dünyada üretimin yer değiştirmesi karlılığı çok ciddi oranda arttırmıştır. Artan istihdam oranı karşılığında çoğu üçüncü dünya ülkesinde insanlar ter atölyelerinde temel çalışma haklarından muaf bir şekilde iş görmeye devam etmektedirler. Peki, bir ter atölyesinin sağladığı karlılık nasıl ölçülebilir? Çalışma kapsamında bu sorunun cevaplanabilmesi için aynı ticari ürün için biri sosyal devlet biri ise ter atölyelerinin yaygın olduğu ülkeden teklif alınmıştır. Teklifi alınan ticari ürün ise **“futbol topu”** olarak belirlenmiştir.

Top üretimi, ter atölyesi konseptinde üretimin yaygın olduğu özellikle Pakistan, Hindistan ve Çin gibi sosyal korumanın zayıf olduğu ülkelerde yoğun bir istihdam oranına sahip bir sektördür. Bu ülkelerde top üretimi çok büyük bir oranda ter atölyesi konseptinde gerçekleştirilir.⁴ Gerçekleştirilen analizde kendisini sosyal devlet olarak tanımlayan ve bu yükümlülüğe girmiş, ILO'nun temel sözleşmelerinin tamamını kabul etmiş bir ülke olarak Türkiye ile top üretiminin yaygın olmakla birlikte ILO temel sözleşmelerinin tamamını kabul etmemiş ve zayıf bir refah rejimi olarak görülen Pakistan'da faaliyet gösteren iki farklı firmada üretimi gerçekleştirilen futbol toplarının satın alınması için detaylı teklifler alınmıştır.⁵

⁴ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: <https://bianet.org/haber/dunya-kupalarinin-obur-yuzu-emek-somurusuyle-uretilen-toplar-123108>; <https://studentbriefs.law.gwu.edu/ilpb/2022/04/18/the-story-of-sialkot-the-soccer-ball-capital/> ve ayrıca <https://www.smh.com.au/national/poor-children-made-to-stitch-sports-balls-in-sweatshops-20120921-26c0z.html>.

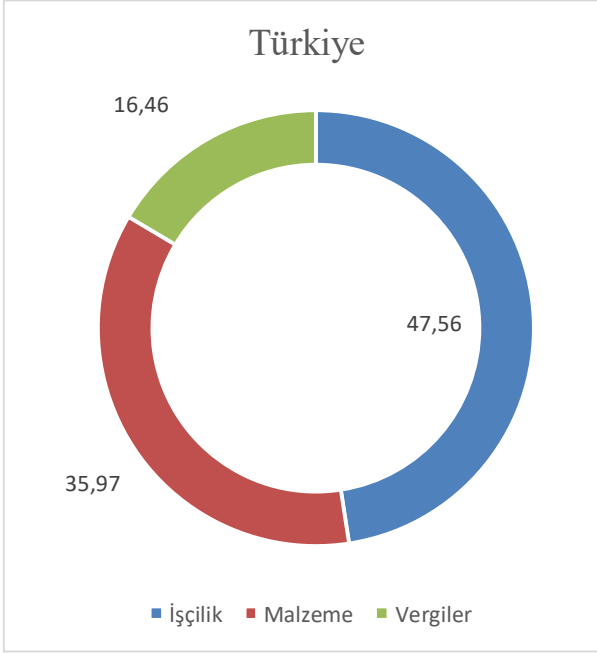
⁵ Türkiye'de ve Pakistan'da faaliyet gösteren iki farklı firmadan gerçekleştirilen siparişin detayı; 1000 adet el dikim, 5 numara, FIFA standartlarında futbol topu. Pakistan'dan alınan teklifte lojistik ve gümrük vergisinin de hesaplama dahil edilmesi istenmiştir. Teklifler Amerikan Doları üzerinden alınmıştır.

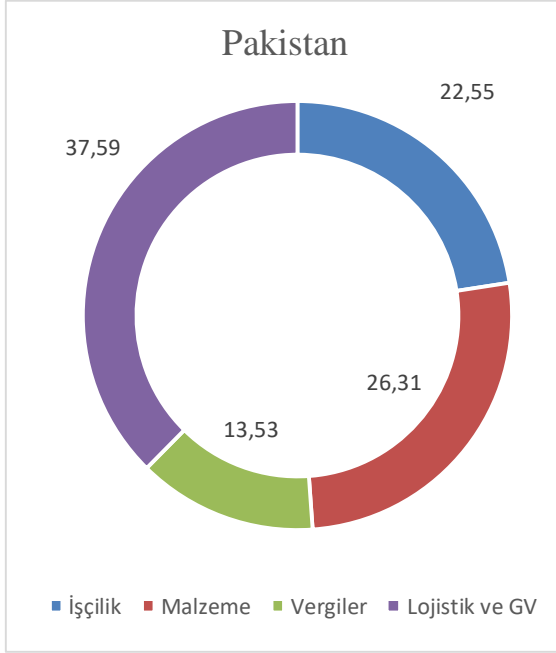
Tablo 1. Türkiye’den ve Pakistan’dan Alman Futbol Topu Teklifleri (Bir adet top için) (Dolar)

	Türkiye	Pakistan
Malzeme (Lateks, Deri, İç lastik, astar, iplik)	5,9	1,5
İşçilik	7,8	1,75
Vergiler	2,7	0,9
Lojistik ve Gümrük Vergisi	-	2,5
TOPLAM	16,4	6,65

Türkiye’de üretilen bir top için alınan teklif 16,4 dolar iken Pakistan’da üretilen bir topa gelen teklif 6,65 dolardır. Tekliflerde malzeme ve vergi giderlerinin yanında asıl dikkat edilmesi gereken nokta bir topun dikilmesi karşılığında dikiciye verilen ücrettir. Bir topun dikimi karşılığında Türkiye’de dikiciye 7,8 dolar verilirken aynı özelliklerde bir topun dikilmesine Pakistan’da verilen ücret 1,75 dolardır. Bu tablo bize Pakistan’da aynı iş için ortaya çıkan işgücü maliyetinin Türkiye’ye göre yaklaşık dört kat daha ucuz olduğunu göstermektedir. Pakistan’da genel itibarıyla ter atölyesi konseptinde üretilmiş bir top Türkiye’de üretilen bir topa göre yaklaşık iki buçuk kat daha ucuzdur. Ter atölyesi konseptinin neo-liberalizme, özellikle çok uluslu şirketlere sağladığı kazanç bu araştırma ile görülebilmektedir.

Şekil 3. Türkiye’de ve Pakistan’da Bir Futbol Topu İçin Toplam Maliyetler İçerisinde İşgücü Maliyeti Oranı

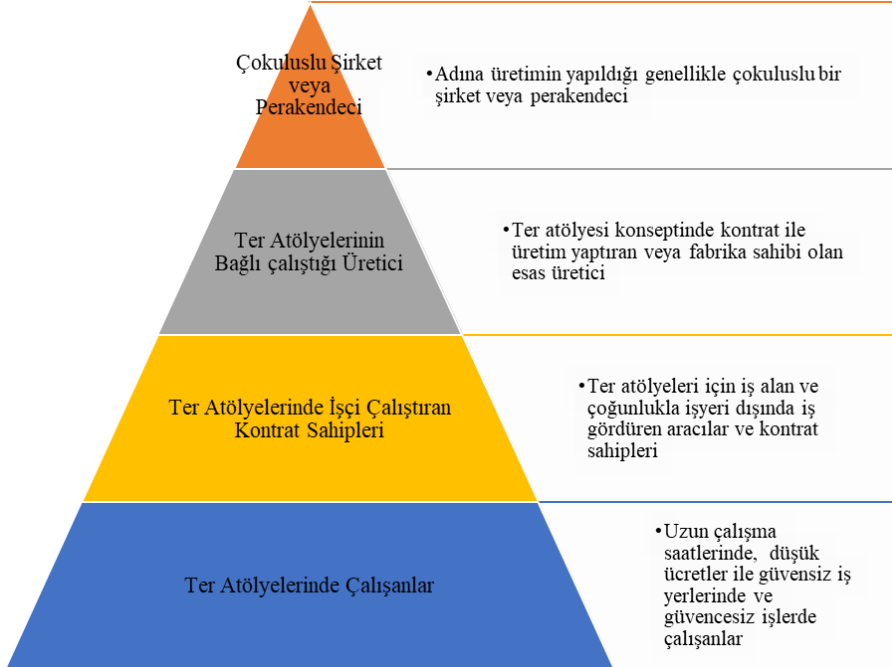

Türkiye’de bir futbol topunun işgücü maliyetinin toplam maliyet içerisindeki oranı %47,56 iken Pakistan’da bu %22,55 olarak gerçekleşmiştir. Pakistan’da üretilen futbol topunun işgücü maliyetinin ürün maliyeti içerisindeki oranı Türkiye’de üretilen bir futbol topuna göre yarı yarıya daha ucuzdur. Peki, işgücü maliyetini bu denli değiştiren temel faktörlerden biri nedir? Sosyal politika. Sosyal politika asgari ücretten, iş güvencesine, zorunlu sigortadan iş sağlığı ve güvenliğine kadar birçok zorunlu uygulamaya hayata geçirir ve bunun çalışana uygulanmasını bekler. Belirtilen sosyal içerikli uygulamaların maliyeti önce işgücü maliyetini akabinde de ürünün maliyetini artırır. Bazı firmalar söz konusu harcamaları ürünün fiyatına yansıtır ancak bu durumda ürünün sosyal devletin maliyetinden uzak olarak ter atölyesi konseptinde ucuza üretildiği alternatiflerine karşı rekabet edemez hale gelir. Ter atölyesi konseptinin aynı standartlardaki bir ürün üzerinde meydana getirdiği üretim maliyeti farkı açık bir şekilde görülebilecektir. Türkiye’nin zorunlu ILO sözleşmelerinin hepsini, Pakistan’ın ise sekiz tanesini kabul ettiğini bununla birlikte tavsiye kararları kabulünün Türkiye’ye göre oldukça az sayıda olduğu bunun bir kanıtı niteliğindedir. Ter atölyesi konsepti genel itibarıyla bir ürünün herhangi bir engel ile karşılaşmadan emek sömürüsü yöntemiyle daha ucuza üretilerek sermayeye daha fazla kar sağlamak üzerine kurulmuş bir “*rejim*” dir.

Ter atölyesi konseptinin sosyal politikadan kaçarak emek sömürüsü üzerinden sağladığı üretimin sermayeye sağladığı karlılık, bir takım akademik

çalışmalar ile de ortaya konmuştur. Buna göre; Hindistan Bangalore’da üretilerek ABD’de marka etiketi ve paketlenmesi yapılan ve ardından 15 dolara satılan bir erkek tişörtünün maliyetinin 2 dolar olduğu bu maliyet içerisinde işgücü maliyetinin ise 30 sent ile %13’e karşılık geldiği ifade edilmektedir. Erkek tişörtünün Amerika yerine Hindistan’da üretilmesi ve satılmasının firmaya her satılan ürün için 7,5 dolar kar sağladığı ifade edilmektedir (Kumar, 2020). Yine çok uluslu bir şirket olan GAP üzerinden verilen bir başka örnekte El Salvador’da bulunan bir fabrikada saatlik çalışma ücreti olan 60 sent olan saatlik çalışma ücreti sebebiyle işçilerin greve gitmesi sebebiyle toplu pazarlığa oturmak yerine fabrikayı benzer şekilde ter atölyesi konseptinin yaygınlık gösterdiği Meksika, Haiti, Çin ve Endonezya’ya taşınmasının bu ülkelerdeki sırasıyla 50 sent, 30 sent, 25 sent ve 10 sent olan çalışma saat ücretleri göz önüne alındığında çok daha karlı olacağı ortaya konulmuştur (Armbruster-Sandoval, 2005). Benzer şekilde ter atölyelerinde üretilerek Avrupa’da 100 avroya satılan bir ürünün işgücü maliyetinin %1’in bile altında olduğu; üretim yapılan fabrikanın kar oranının çok düşük olduğu buna karşılık üretimi yaptıranın her üründen 13 avro kar elde ettiği ifade edilmektedir (Garwood., 2011). Bir diğer ifade ile ter atölyesi konsepti, uzlaşsı kültürünü ve sosyal adaleti değil dibe doğru yarışsı hızlandırmaktadır. Üretimin ve sermayenin küreselleşme ile sağlanan güvenli ortamda yer değıştirmesi çalışanlara insani haklarını sağlamaktan çok daha ucuza gelmekte yani sermaye için kârlı olmaktadır.

Şekil 4. Ter Atölyesi Konseptinin Güç ve Kârlılık Piramidi

Piramidin en altında ter atölyelerinde çalışanlar yer almaktadır. Düşük ücretler ile insani olmayan ve sosyal devlet tarafından kabul edilemeyecek çalışma koşullarında gerçekleştirilen istihdamın karşılığı olan ücret, çoğu zaman ürünün toplam maliyetinin %1'inin bile altında olmaktadır. Piramidin ikinci basamağında ter atölyelerinde işçi çalıştıran kontrat sahipleri yer almaktadır. Kontrat sahipleri çoğunlukla aldıkları işi evde iş görenlere dağıtır. Üçüncü sırada adına iş yapılan firma yer almaktadır. Ter atölyesi konseptinin görüldüğü ülkelerde bulunan bu üreticiler çok uluslu şirketler veya perakendeciler adına üretimi yapan ve o ülkede yer alan en üst kurumdur. Siparişler bu üreticiye geçilmektedir. Verilen siparişler kontrat sahiplerine ve ter atölyelerine bu üretici tarafından dağıtılır. Yine ürünlerin üretildikten sonra yurt dışına gönderilmek üzere toplandığı yer de burasıdır. Piramidin en tepesinde yani üretim yapılan çokuluslu şirket veya perakendeci yer almaktadır. Ter atölyesi konseptinde yapılan üretimden en fazla kârı bu grup elde etmektedir.

Çalışmanın bir diğer alt problem ifadesi olan “*ter atölyelerinin sebep olduğu haksız kazancın boyutu*” alınan teklifler sonucunda ortaya konmuştur. Oluşturulan ter atölyesi konseptinin güç ve karlılık piramidinde de görüleceği üzere ter atölyesi konsepti çalışanların sefaleti üzerinde yükselen bir imparatorluktur. Bu imparatorlukta kölelikten farkı olmayan koşullarında çalışanlar üzerinden milyarlarca dolar kâr elde edilmekte; dünyada sosyal adaletin önüne ciddi bir set çekilmektedir.

Dünyada Ter Atölyelerinin Meydana Getirdiği İstihdamın Boyutu

İnsan onuruna yakışmayan çalışma koşullarının hayat bulduğu işyerleri olan ter atölyeleri, günümüz dünyasında milyonlarca insanı istihdam etmektedir. İşyerinde bir veya birden fazla istenmeyen konseptin bir araya gelmesi sonucunda bir işyerine ter atölyesi tasnifi yapılabilmekte ancak söz konusu tasnife sebep olacak koşulların hangisi veya hangileri olduğunun belirsizliği dünyada ter atölyelerinin istihdam içerisindeki boyutunun tespitini bir hayli zorlaştırmaktadır. İnsani olmayan çalışma koşullarının etkilediği insan sayısının belirsizliği kısacası onun potansiyelinin kestirilememesi ona yönelik uygulanacak sosyal politikaları etkisiz kılmaktadır.

Konseptin tanımının zor ve geniş olması, hangi çalışma koşullarının ter atölyesi olarak tasnif edilebileceği bununla birlikte ter atölyesi konsepti kapsamındaki iş yerlerinin genellikle kayıt dışı olarak faaliyet göstermelerinden kaynaklı tespit zorlukları gibi sebepler konseptin dünya istihdamındaki boyutunu muğlaklaştırmaktadır. Bu noktada ter atölyesi konsepti hakkında gerçekleştirilmiş akademik çalışmalar ve araştırmalardan yola çıkılarak hangi çalışma koşullarının konseptte işaret ettiği ortaya çıkartılmaya çalışılacaktır.

Çalışanlar için alternatif bir istihdam olanağı olarak sunulan ter atölyelerinde (Skarbek, vd. 2012) yapılmış bir çalışmada çalışanların en fazla mustarip olduğu

durumun %16 ile düşük ücretler olduğu, ardından %9 ile uzun çalışma süreleri ve %12 ile istifa edememek diğer bir deyişle işi bırakmamak olduğu bulgulanmıştır. Yine güvencesiz ve kayıt dışı çalışmak da tespitler arasında göze çarpmaktadır (Liu, 2011; Wan, 2011). Yine tekstil atölyelerinde çalışan 1000 kadın üzerinde gerçekleştirilen bir başka araştırmaya göre %96'sının geçimlerini sağlamak için fazla mesai yapmak zorunda oldukları ve çok fazla iş kazası ile karşı karşıya kaldıkları tespit edilmiştir (Bajaj, 2012). Düşük olan ücretlerin de çoğunlukla zamanında yatırılmadığı önemli bir bulgudur (Chau, 2016). Buna ek olarak ter atölyelerinde çocuk işçiliğinin yaygın olarak kullanıldığı da bilinen bir gerçektir (Powell, 2014).

Gerçekleştirilen literatür taramasından yola çıkarak dünyada ter atölyelerinin istihdam boyutu hakkında bir ipucu yakalamak adına; *dünyada çocuk işçiliği ve oranı, dünyada çalışan yoksulluğu ve oranı, dünyada zorla çalıştırılma ve oranı, dünyada uzun saatler çalışma ve oranı ile dünyada kayıt dışı istihdam ve oranı* verileri incelenecektir. Belirtmelidir ki incelenen veriler doğrudan ter atölyesi istihdamını veremeyecektir. Örneğin zorla çalıştırma bir ter atölyesi konseptidir yine çocuk işçiliği ter atölyelerinde yaygın olarak görülmektedir. Bu kapsamda dünyada ter atölyesi konsepti içerisinde kabul edilen çalışma koşullarında istihdam edilen kişi sayısı vurgulanan kısıtlılıklarının yanında bu temel insan hakları ihlali konseptinin ulaştığı boyut hakkında önemli ipuçları verebilecek tabiri yerindeyse sosyal politikalar için bir projeksiyon ortaya koyabilecektir.

Tablo 2. Dünyada Ter Atölyesi Konseptinde İstihdam

Koşul	Koşulda İstihdam Edilen Kişi	Toplam İstihdam İçindeki Oran
Zorla Çalıştırma	27.577.000	%0,79
Çocuk İşçiliği	130.363.000	%3,74
Çalışan Yoksulluğu	241.129.000	%6,93
Kayıt Dışı İstihdam	2.027.558.000	%57,83
Uzun Çalışma Süreleri	78.741.000	%2,26

Kaynak: ILO, Global Estimate of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage, 2022; ILO, Global Estimates of Child Labour, 2017; ILO, Employment by Sex, Age and Economic Class,

https://rshiny.ilo.org/dataexplorer44/?lang=en&id=EMP_2EMP_SEX_AGE_CLA_NB_A_, E.T. 20.04.2024; ILO, Informal Employment by Sex,

https://rshiny.ilo.org/dataexplorer44/?lang=en&id=EMP_2EMP_SEX_AGE_CLA_NB_A_, E.T. 20.04.2024; ILO, Working Poverty Rate (percentage of employed living below 2.15 USD PPP),

https://rshiny.ilo.org/dataexplorer44/?lang=en&id=EMP_2EMP_SEX_AGE_CLA_NB_A_, E.T. 20.04.2024; OECD, Long (usual weekly) Working Hours,

https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=LGHRS_D_, E.T. 20.04.2024.

Ter atölyelerinde yaygın olarak görülen çalışma koşullarında istihdam edilen kişiler ve bu kişilerin toplam istihdam içerisindeki oranı tabloda görülmektedir. Her ne kadar net bir şekilde ter atölyelerinde çalışan kişi sayısını bu tablodan çıkarmasak da dünyada ter atölyelerinde yaygın bir şekilde görülen koşullarda çalışan veya çalışmak zorunda kalan kişi sayısı azımsanamayacak düzeydedir. Buna göre dünyada 27 milyonu aşan kişi zorla çalıştırılmakta; bu sayı dünyadaki toplam istihdamın ise yaklaşık %1'ine karşılık gelmektedir. Dünyada 5-14 yaş aralığında çalışan çocuk işçi sayısı toplam istihdamın %3,14'üne karşılık gelirken 241 milyondan fazla çalışan çalışmaları karşılığında günde 2.15 USD'den daha az kazandıkları için çalışan yoksul olarak tasnif edilmektedirler. Dünya istihdamının yarısından fazlası eksik veya kayıt dışı olarak istihdam edilmekte bununla birlikte OECD ülkelerinde 78 milyondan fazla insan haftada 50 saatten fazla çalışmaktadır (OECD, 2024).

Verilerden yola çıkarak dünyada ter atölyesini işaret eden çalışma koşullarında istihdam edilen kişi sayısının en iyi ihtimal ile dünya istihdamının yaklaşık %1'ine karşılık geldiği söylenebilecektir. Çalışmanın temel problem ifadesine ulaşmak için tasarlanan alt problem ifadelerinden “*ter atölyelerinin istihdamdaki boyutu*” da böylelikle netleştirilmeye çalışılmıştır. Dünyada ter atölyeleri en iyimser tahminlerden yola çıkarak toplam istihdamın yaklaşık %1'ine karşılık gelmektedir ki bu rakam yaklaşık 30 milyon kişinin insani olmayan ve kabul edilemez koşullarda emeğinin istismar edildiği gerçeğiyle yüzleşmemize neden olmaktadır. Yine bu tablo ter atölyesi konseptine karşı neden korporatist anlayış ile kurgulanmış uluslararası düzeyde sosyal politikalara ihtiyaç duyulduğunun da göstergesi olabilir.

OECD Ülkelerini Çalışma Koşulları Açısından Bir Sınıflama: Ter İndeksi

Çalışmanın bu bölümünde OECD ülkelerindeki çalışma koşulları üzerinden bir indeks geliştirilmesi ve bu indeks doğrultusunda ülkelerin ter atölyesi konseptine yakınlığının ölçülmesi amaçlanmaktadır. Geliştirilen indeksin amacı ise ülkelerin meydana getirdiği istihdamın koşullarının ter atölyesi konseptine yakınlığının ölçüm aracının geliştirilmesi ve ülkelerin birbirleri ile kıyaslanmasının sağlanmasıdır. Bu noktada kurgulanan “*ter indeksi*” devletlerin çalışma koşullarını standardize ederek ölçülmüş; gerçekleştirilen analiz sonucunda hangi ülkedeki istihdamın daha “*terli*” olduğu istatistiki açıdan ortaya konulmuştur. İndeks çalışma koşullarını meydana getiren parametrelerin standardize edilerek analiz edilmesi sonucunda her ülke için bir “*ter indeksi kat sayısı*” nı ortaya çıkartmakta ve bu katsayının sıralanması ile ülkeler terli istihdam, çok terli ve az terli ülkeler olarak tasnif edilmiştir. İndeks ile ülkelerin sunmuş oldukları istihdamın ne kadar insancıl olduğu da ortaya çıkartılmaktadır.

Söz konusu indeks kapsamında analiz edilecek parametreler ise Temel ILO Sözleşmeleri (No.29 Zorla Çalıştırma Sözleşmesi, No.87 Örgütlenme Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunması Sözleşmesi, No.98 Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı Sözleşmesi, No.100 Eşit Ücret Sözleşmesi, No.105 Zorla Çalıştırmanın Yasaklanması Sözleşmesi, No.111 Ayrımcılık (İstihdam ve Meslek) Sözleşmesi, No.138 Asgari Yaş Sözleşmesi, No.182 Çocuk İşçiliğinin En kötü Biçimleri Sözleşmesi, No. 155 İş Sağlığı ve Güvenliği Sözleşmesi, No.187 İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirme Çerçeve Sözleşmesi) ile çalışma hayatının insani sınırlarını belirtmiştir ve konu hakkında yapılmış akademik çalışmalar neticesinde belirlenmiştir (Öçal ve Çiçek, 2021; Palaz, 2010). Bu çerçevede çalışma kapsamında analize tabi tutulan parametreler Temel ILO Sözleşmelerinden vurgulanan parametrelerden derlenmiştir. Bir başka deyiş ile ülkelerin terli istihdam derecelerinin ölçülmesinde analiz edilecek parametreler ter atölyesi kavramının unsurlarını işaret eden araştırmalar neticesinde tespit edilmiştir. Bu araştırmalara göre ter atölyelerinde görülen en belirgin özellikler; düşük ücretler (Chau, 2016) kayıt dışılık ve zorla çalıştırma (Powell, 2014) uzun mesai süreleri, çocuk işçiliği, sıklık düzeyi yüksek iş kazaları olarak gösterilmektedir (Liu, 2011; Wan, 2011).

İndeks kapsamında birbirinden çok farklı verilerin birbirleri ile ilişkilendirilebilmeleri ve değerlendirme yapılabilmesi için gereken yöntem normalizasyon olarak ifade edilmektedir. Geliştirilen indeks kapsamında "*Feature Scalin*" olarak da bilinen "*Min-Max Normalizasyonu*" kullanılmıştır (Yıldırım, 2014). Özellikle birbirinden farklı nitelik ve nicelikteki verilerin tek bir veriye indirgenerek sınıflanabilmesinde yani bir diğer deyiş ile hedef küme adı verilen veri sınıfının aykırı değerler adı verilen tüm diğer olası nesnelere ayırt edilmesinde "*Feature Scalin*" kullanılan ve geçerliliği kabul edilen bir istatistik formüldür (Amorim vd., 2022). Yöntem en çok kullanılan tanımı ile standardize ve normalize olarak da adlandırılan bir ölçeklendirme işlemidir. Bu standardize etme süreci farklı verileri 0 ile 1 arasındaki bir değere dönüştürür. Bu sayede farklı verilerin kıyaslanabilirliği sağlanmaktadır (Yıldırım, 2014; Amorim vd, 2022; Juszcak, vd, 2002).

"*Feature Scalin*" analiz edilecek verinin niteliği bakımından iki farklı denklem ile kullanılabilir. Bunlar fayda ve maliyet denklemleridir. Fayda denklemi $x' = (x - \min(x)) / (\max(x) - \min(x))$ iken maliyet denklemi ise $x' = (\min(x) - x) / (\max(x) - \min(x))$ şeklindedir. İki farklı denklem verilerin analize etkisinin yönü doğrultusunda tercih edilerek kullanılmaktadır (Han, vd, 2012).

"Feature Scaling" yöntemi, özellikle farklı veri tiplerinin tek bir ölçek üzerinden sınıflandırılması ve analiz edilmesinde etkili bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu süreçte, her veri seti ayrı ayrı normalizasyona tabi tutularak bir araya getirilmiş ve bu sayede farklı ülkeler arasındaki çalışma koşulları kıyaslanabilir hale getirilmiştir. Örneğin, iş güvenliği ve çocuk işçi oranı gibi farklı nitelikteki veriler, bu yöntemle aynı indeks üzerinde analiz edilmiştir. Böylece, veriler arasındaki tutarsızlıklar minimize edilerek, ülkelerin ter indeksleri daha doğru bir şekilde belirlenmiştir. Normalizasyon sürecinin kullanılması, farklı refah rejimlerine

sahip ülkelerin asgari çalışma koşulları açısından adil bir kıyaslama yapılmasını mümkün kılmıştır.

“*Ter İndeksi*” refah rejimlerinin sosyal politikalar ile piyasaya çizdiği asgari çalışma koşullarından yola çıkar. Bu noktada indeks bileşenleri;

A1= Yıllık Ortalama Ücret (USD)

A2= İş Hukukunun Katılığı ve İstihdamın Korunması (Bireysel İşten Çıkartmalar)

A3= Ölümlü İş Kazası Meydana Gelme Sıklığı (Maliyet Denklemi) (%)

A4= Sendikalaşma Oranı (%)

A5= Haftalık Ortalama Çalışma Süresi (Maliyet Denklemi) (Saat)

A6= Sosyal Güvenlik Harcamalarının GSH İçerisindeki Oranı (%)

A7= Toplam İstihdam İçinde Çocuk İşçi Oranı (Maliyet Denklemi) (%)

A8= Kabul Edilen Temel ILO Sözleşmesi Sayısı

A9= Çalışan Yoksulluğu Oranı (Maliyet Denklemi) (%)

Ter İndeksi= (A1+A2+A3+A4+A5+A6+A7+A8+A9+)/9

A1, A2, A4, A6 ve A8 için ilgili normalizasyonun fayda denklemi; A3, A5, A7 ve A9 için ise maliyet denkleminde faydalanılmıştır. Ölümlü iş kazası meydana gelme sıklığı (A3), Haftalık Ortalama Çalışma Süresi (A5), Çocuk İşçi Oranı (A7) ve Çalışan Yoksulluğu Oranı (A9) gibi göstergelerin artması, diğer parametrelerin aksine, çalışma koşullarında fayda yönlü değil maliyet yönlü bir etki meydana getirmektedir. Maliyet yönlü etki, bu göstergelerdeki artışın işçilerin refahını ve çalışma koşullarını olumsuz etkilediğini, dolayısıyla ülkenin ter indeksine olumsuz yansıdığını ifade etmektedir. Örneğin, ölümlü iş kazalarının sık olduğu bir ülke, güvenli çalışma koşulları sağlayamadığı için ter indeksinde daha yüksek bir risk puanı elde etmektedir. Aynı şekilde, çocuk işçi oranının ve çalışan yoksulluğunun yüksek olması, işçi haklarının ve güvenliğinin ihlal edildiği anlamına gelmekte ve bu da ülkenin ter atölyesi olma riskini artırmaktadır.

Buna karşılık, fayda yönlü etki yaratan parametreler (A1, A2, A4, A6 ve A8), çalışma koşullarının iyileştirilmesi yönünde bir katkı sağlamaktadır. Örneğin, iş güvenliği uygulamalarının güçlü olduğu veya ortalama çalışma süresinin makul düzeyde olduğu bir ülke, fayda denklemi üzerinden daha düşük bir ter indeksi değeri olarak sıralamada daha olumlu bir konumda yer almaktadır. Bu analiz sonucunda, her ülke için 0 ile 1 arasında bir ter indeksi elde edilmiş ve bu indeksler doğrultusunda ülkeler “terli ülke” sıralamasına yerleştirilmiştir. Maliyet yönlü etki, ter indeksini yükselterek ülkenin sıralamada daha kötü bir pozisyona yerleşmesine neden olurken, fayda yönlü etki, ter indeksini düşürerek daha iyi bir sıralama elde edilmesini sağlamaktadır.

OECD ülkelerinin çalışma koşullarına ilişkin verilerinin normalizasyona tabi tutularak gerçekleştirilen analizler sonucunda her ülke için 0 ve 1 arasında bir ter indeksi elde edilmiştir. Akabinde söz konusu değerler tasnif edilerek “*terli ülke*” sıralaması ortaya konulmuştur.

Tablo 3. OECD Ülkeleri Çalışma Koşullarının Ter İndeksine Göre Analizi⁶

Ülke	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	Ter İndeksi
Avustralya	0,680425	0,448864	0,852632	0,089327	0,684008	0,539418	1	0,875	0,9380281	0,678633548
Avusturya	0,750402	0,625	0,715789	0,235499	0,727638	0,906211	1	0,875	0,8647887	0,744480926
Belçika	0,767062	0,5625	0,968421	0,5	0,722144	0,890106	1	1	0,9464788	0,8174124
Kanada	0,674732	0,142045	0,421053	0,24594	0,695706	0,723124	1	0,875	0,8985915	0,630687849
Şili	0,260511	0,732955	0,694737	0,12297	0,289599	0,504572	0,142857	0,875	0,9239436	0,505238243
Kolombiya	0,088602	0,411932	0,989474	0,040603	0	0,321196	0	0,75	0,5521126	0,350435471
Kosta Rica	0,22986	0,167614	0	0,168213	0,175502	0,292528	0,428571	0,75	0,540845	0,305903831
Çekya	0,26741	0,900568	0,821053	0,062645	0,496584	0,603715	1	1	0,9915492	0,682613848
Danimarka	0,755579	0,409091	0,873684	0,707657	0,823002	0,774734	1	1	0,9098591	0,805956215
Estonya	0,286985	0,488636	0,789474	0	0,568041	0,404976	1	0,75	0,7887323	0,564093802
Finlandiya	0,559828	0,542614	0,947368	0,612529	0,728263	0,892372	1	1	1	0,809219353
Fransa	0,574604	0,701705	0,747368	0,055684	0,658465	1	1	0,875	0,8676056	0,720047996
Almanya	0,672978	0,713068	0,947368	0,11949	0,75262	0,797718	1	0,875	0,8957746	0,752668596
Yunanistan	0,148016	0,670455	0,957895	0,150812	0,516957	0,690337	1	0,875	0,8	0,645496728
Bulgaristan	0,187763	0,426136	0,873684	0,026682	0,476109	0,405264	1	0,875	0,8845070	0,572793985
İzlanda	1	0,417614	0,873684	1	0,635355	0,552887	1	1	0,8985915	0,819792429
İrlanda	0,566307	0,323864	1	0,234339	0,695996	0,223412	1	0,875	0,9295774	0,649832755
İsrail	0,437513	0,647727	0,905263	0,220418	0,397402	0,452591	1	0,75	0,7492957	0,617801123
İtalya	0,449257	0,701705	0,736842	0,307425	0,675443	0,935168	1	1	0,7549295	0,728974354

⁶ Analizler OECD, UNICEF ve ILO tarafından ilan edilen ve ülkelerin ulaşılan son güncel verileri üzerinden gerçekleştirilmiştir.

İstihdamın Karanlık Yüzü: Ter Atölyelerine (Sweatshop) İnsani Bir Bakış

Japonya	0,39536	0,363636	0,873684	0,12529	0,303823	0,724442	1	0,75	0,7746478	0,590098157
Kore	0,513419	0,661932	0,568421	0,064965	0,485142	0,308427	1	0,875	0,8676056	0,593879177
Letonya	0,277932	0,832386	0,484211	0,016241	0,491824	0,508279	1	0,875	0,819718	0,589510141
Litvanya	0,433032	0,579545	0,705263	0,064965	0,488483	0,51421	1	0,75	0,8647887	0,600032046
Lüksemburg	0,981474	0,582386	0,831579	0,257541	0,554714	0,597949	1	1	0,7154929	0,72457067
Meksika	0	0,585227	0,210526	0,074246	0,149861	0	0,285714	0,875	0	0,242286112
Hollanda	0,741218	1	0,989474	0,109049	1	0,420545	1	0,875	0,9380281	0,785923826
Yeni Zelanda	0,542095	0,440341	0,778947	0,135731	0,547557	0,554823	1	0,625	0,8816901	0,611798321
Norveç	0,590409	0,636364	0,905263	0,515081	0,775186	0,548686	1	1	0,9126760	0,764851593
Polonya	0,321896	0,636364	0,863158	0,085847	0,467788	0,632301	1	0,75	0,8225352	0,61998759
Portekiz	0,242662	0,866477	0,821053	0,107889	0,465902	0,711192	1	1	0,7887323	0,667181686
Slovak Cumhuriyeti	0,152537	0,6875	0,873684	0,061485	0,502478	0,482	1	1	0,8225352	0,620246627
Slovenya	0,486052	0,565341	0,863158	0,206497	0,488339	0,637779	1	1	0,9183098	0,685052843
İspanya	0,416863	0,556818	0,821053	0,075406	0,643567	0,853901	1	1	0,760563	0,680907799
İsveç	0,537069	0,670455	0,936842	0,686775	0,555413	0,672049	1	1	0,8788732	0,770830587
İsviçre	0,89679	0,380682	0,936842	0,097448	0,671523	0,398838	1	0,75	0,8478873	0,664445612
Türkiye	0,240104	0,821023	0,357895	0,045244	0,110198	0,208996	0,428571	1	0,7211267	0,437017368
İngiltere	0,594058	0,357955	0,936842	0,203016	0,632678	0,60734	1	0,875	0,7887323	0,666180155
ABD	0,967989	0	0,473684	0,049884	0,509113	0,632054	1	0	0,963380282	0,510678267

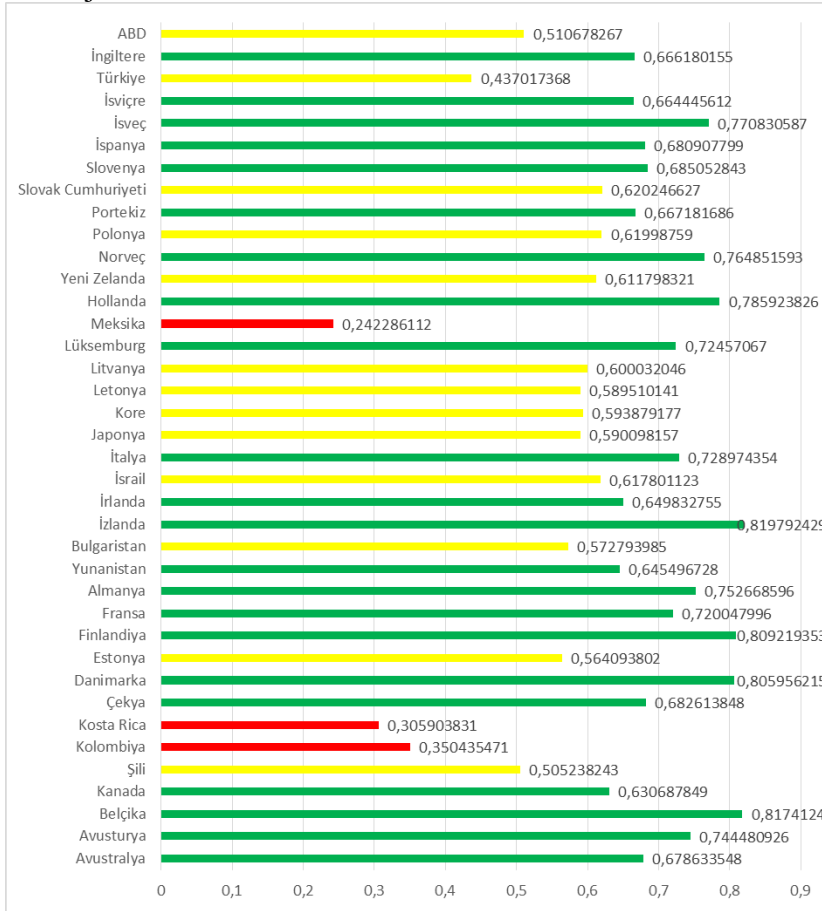
Kaynak: Yazarlar tarafından OECD, Average annual wages, <https://stats.oecd.org/>, E.T. 25.04.2024; OECD, Strictness of employment protection – individual dismissals (regular contracts), <https://stats.oecd.org/>, E.T. 25.04.2024; ILO, Fatal occupational injures per 100.000 workers, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer19/?lang=en&id=SDG_0111_SEX_AGE_RT_A, E.T. 25.04.2024; OECD, Trade union dataset, <https://stats.oecd.org/>, E.T. 25.04.2024; OECD, Average usual weekly hours worked on the main job, <https://stats.oecd.org/>, E.T. 25.04.2024; OECD, Social Expenditure, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG. E.T. 25.04.2024; UNICEF,

Percentage of children aged 5-17 years engaged in child labour, <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-labour/>, E.T. 25.04.2024; ILO, Information System on International Labour Standards, https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11200:0::NO::P11200_COUNTRY_ID:102893, E.T. 25.04.2024; ILO, Working poverty rate, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer19/?lang=en&id=SDG_0111_SEX_AGE_RT_A, E.T. 25.04.2024. kaynaklarından elde edilen verilerin “*feature scaling*” normalizasyonu ile analiz edilmesi sonucu oluşturulmuştur.

Ter indeksinin gösterildiği tablo ile indeksin minimum değeri 0.242286 ile Meksika iken en yüksek değer 0.819792 ile İzlanda olarak tespit edilmiştir. 38 ülkenin “Ter İndeksi” ortalaması ise 0.637567 olarak hesaplanmıştır. Türkiye’nin indeks değeri ise 0.437017’dir. Belirtilmelidir ki indeks kapsamında incelenen ülkeler farklı tiyolojilere sahip olsa da hepsi birer sosyal devlet olmakla birlikte insani istihdam ile alakalı uyguladıkları sosyal politikaların yoğunluğu ve kapsamı, indeksin farklılaşmasına sebep olmaktadır. Ülkelerin indeks değerlerine göre tasnif edilmesi ile bu farklılık daha kolay bir şekilde göze çarpabilmektedir.

Şekil 5. Ter İndeksine Göre “Terli İstihdam” Sınıflaması ⁷

⁷ Terli istihdam sıralamasına ter indeksinin persentil analizine göre tasnifi sonucunda ulaşılmıştır. Kırmızı renkli ülkeler; istihdamın terli olduğu ülkeler, sarı renkli ülkeler; terli istihdam riskinin olduğu ülkeler ve yeşil renkli ülkeler; insani çalışma koşullarına sahip ülkeler olarak isimlendirilmiştir.

Söz konusu tasnif ile analiz edilen ülkelerdeki istihdamın ne derece insani olduğuna ilişkin bir çıkarım yakalanmıştır. Buna göre Meksika, Kosta Rika ve Kolombiya terli istihdamın görüldüğü yani ter atölyesi konseptinin yaygın olduğu terli ülkeler olarak ifade edilebilmektedir. Bununla birlikte içlerinde Türkiye'nin de olduğu toplam 13 ülke istihdam koşulları açısından ter atölyesi olma riskini barındırmakta bir diğer deyiş ile istihdam koşullarının ter atölyesi olma potansiyeline sahip olduğu ülkeler olarak derecelendirilmiştir. 22 ülke ise insani çalışma koşullarına sahip ülke olarak derecelendirilmiştir. Burada söz konusu tasnifin ülkelerin refah rejimi tipolojileri ile ilişkili olduğu indeks çalışmasının tutarlılığı hakkında bir güvence sağlayabilir. Muhafazakâr veya sosyal demokrat refah rejimleri insani çalışma koşullarına sahip ülkeler olarak görülürken daha zayıf konumda olan liberal refah rejimleri ile güney Avrupa refah rejiminde istihdamın koşulları kötüleşmektedir. Yine en düşük skora sahip üç ülkenin Latin Amerika refah rejimleri oldukları görülmüştür. Elbette çalışma sadece OECD ülkelerini analize tabi tutması anlamında kısıtlıdır. Lakin bu yöntem ile ileri çalışmalarda özellikle uzak doğu ülkelerinin de içerisinde olduğu yeni çalışmaların hayata geçirilmesi önerilmektedir.

Çalışma bulgularımız ile benzer olarak Palaz (2010) tarafından gerçekleştirilen, OECD ülkelerini “düzgün iş” açısından inceleyen araştırmada iş ve istihdam insan onuruna uygunluk açısından değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre refah rejimi tipolojilerine uygun olarak “düzgün iş”lerin İsveç, Danimarka, Finlandiya, Japonya, Norveç, Avusturya, İsviçre ve Lüksembourg gibi sosyal demokrat ve muhafazakâr refah rejimlerinde yoğunlaştığı ancak Japonya'nın bir liberal refah rejimi olarak istisna gösterdiği anlaşılmaktadır. Aynı çalışmada düzgün iş açısından yapılan değerlendirmede en kötü performansla sahip ülkeler ise Türkiye, İrlanda, İspanya, Yunanistan, Fransa, İtalya ve Belçika gibi ağırlıklı olarak güney Avrupa refah rejiminin görüldüğü ülkeler olduğu belirtilmiştir. Oçal ve Çiçek (2021) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise dünyada istihdam altı temel parametre üzerinden değerlendirilmiş ve en insani iş ortamının Avrupa kıtasında olduğu, insan onuruna uygun olmayan en kötü çalışma koşullarının ise Afrika ve Güney Asya'da yoğunlaştığı görülmüştür. Keklik ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan bir diğer araştırmada OECD ülkelerinde çalışma koşullarının iş-yaşam dengesi ve çalışma saatleri açısından Yunanistan, İtalya, Türkiye gibi güney Avrupa rejimlerinde daha çalışın aleyhine bir hal aldığı görülürken sosyal demokrat refah rejimleri ve çoğu muhafazakâr refah rejiminde çalışma saatlerinin OECD ortalamasından oldukça düşük olduğu görülmüştür.

Sonuç Yerine: Ter Atölyelerinin Karanlığına Karşı Evrenel ve İnsani Çalışma Koşulları

Bir iyi niyet temennisi olarak insan artık hayatta kalmak için çalışmak zorunda değildir. Çalışma eylemi pozitif anlamda bir hak olmakla birlikte çalışmamak da

günümüz dünyasında bireylerin negatif yönlü bir hakkıdır (Şen, 2014). Birçok devlet anayasası ile zorla çalıştırmayı yasakladığı gibi istihdama katılmayı da bir seçenek olarak sunmaktadır. “Peki neden insan artık hayatta kalmak için çalışmak zorunda değil?” sorusunun cevabı ise sosyal politika ve onun uygulayıcısı refah devleti anlayışıdır. Fertlere asgari bir yaşam standardı sağlamayı gaye edinmiş olan sosyal politika ve bu anlayışı kendisine ödev olarak benimseyip fertlere bunun taahhüdünde bulunan refah devleti çalışmasalar ve hatta çalışmama haklarını kullansalar dahi kişilere çeşitli sosyal transferler gerçekleştirmektedir. Bu sayede fertlerin refahı piyasada aramasının önüne geçilmektedir. En azından bazı ülkelerde bu yöntem işlevsel olarak kullanılmaktadır.

Ne yazık ki yukarıda vurgulanan insani uygulamalar dünyanın sayılı ülkesinde hayata geçebilmiş, geri kalanlar için ise yalnızca bir iyi niyet temennisi olarak kalmıştır. Dünyada birçok farklı refah tipolojisi olmakla birlikte sosyal politikanın insani şiarından oldukça uzak çok sayıda ülke, bu ülkelerde yaşayan milyarlarca insan hayatını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu ülkelerde çalışmama hakkı bir tarafa insanlar hayatta kalma pahasına sanayi devrimi koşullarını aratmayan şartlarda çoğu zamanda zorla çalış(tırıl)maktadır. Sosyal politikanın ve refah devletinin korporatist karakterinin olmaması fertlerin kapitalizm karşısında sınırsız bir emek sömürüsüyle karşı karşıya kalmalarına sebep olmaktadır. Özellikle 1980’li yıllardan sonra küreselleşmenin sermayeye sağlamış olduğu güvenceli yer değiştirme ayrıcalığı ile dünyada sosyal politikanın sebep olduğu maliyetten kaçarak ucuza üretim furyası ortaya çıkmış; fabrikalar zayıf sosyal rejimlere taşınmıştır. Sosyal politikanın koymuş olduğu insani sınırlar olmadan gerçekleştirilen istihdam ve üretim “*dibe doğru yarışa*” sebep olmuştur. Evrensel insani çalışma koşullarını temin etmek amacıyla ortaya atılan uluslararası sosyal politika ise “*cenaze levasımatçılığı*” yapmaktan öteye geçememiş; çalışma koşullarının evrensel standartlara bağlanması anlamında beklenen sonuçlar alınamamıştır. Tam bu noktada dünyada istihdamın karanlık yüzü olarak ifade edilen ter atölyesi konsepti bahsedilen insani olmayan çalışma koşullarının karşılığı olarak verilebilmektedir. 1800’lü yıllarda ortaya atılan ter atölyesi kavramı bugünün dünyasında neo-liberalizmin etkisi ile yaygınlaşmış ve sosyal politikanın garantörü olduğu tüm sosyal uygulamaları yok sayarak üzerinden geçmektedir.

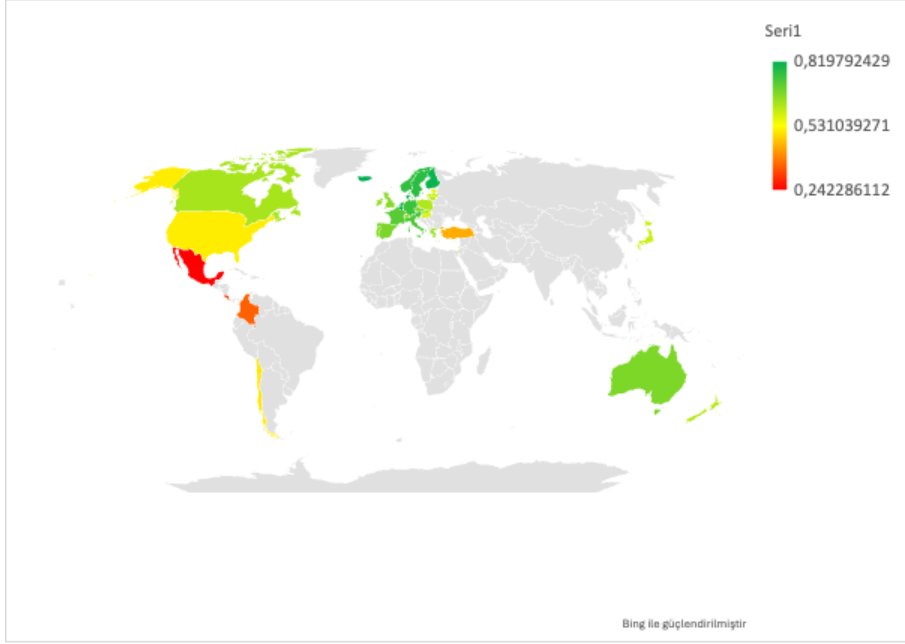
Çalışma kapsamında bir temel problem ifadesi ve bu problem ifadesine ulaşmak için alt problemler kurgulanmış ve çalışmanın her bölümü bu minvalde kaleme alınmıştır. Ter atölyesi kavramının bir konsept olduğu ve bu konseptin hangi çalışma koşulları veya hallerde ortaya çıktığının belirlenmesi ile ilk alt problem ifadesi cevaplanmıştır. Ter atölyesi kavramını meydana getiren konsept genel itibarıyla düşük ücretli, uzun çalışma süreli, zorla çalışmanın yaygın olduğu, yaş ve cinsiyet yasaklarının geçerli olmadığı tehlikeli işyerleridir. Bu koşullar ILO’nun temel sözleşmeleri ile kesin olarak yasaklanmıştır. Dolayısıyla anılan koşullardan en az birinin işyerinde görülmesi oranının bir ter atölyesi olarak tasnif edilebilmesine olanak sağlamaktadır.

Ter atölyesi konseptinde üretim yapan işyerlerinin ve bu konseptin meydana getirdiği istihdamın ölçülmesi neredeyse imkansızdır. Bununla birlikte dünyada istihdam içerisinde çocuk işçiliği, zorla çalıştırma oranı, kayıt dışılık ve çalışan yoksulluğunun oranı gibi parametreler ter atölyelerinin meydana getirdiği istihdamın boyutu hakkında önemli bir ipucu verebilecektir. Bu veriler bize insanlık dışı konseptin neden yoğun sosyal politikalar ile mücadele edilmesi elzem olan bir sorun olduğunu net bir şekilde göstermiştir.

Sosyal politikanın arkasından dolayarak gerçekleştirilen üretimin meydana getirdiği haksız kazancın ölçülmesi çok önemli bir göstergedir. Çalışma kapsamında Pakistan ve Türkiye'den aynı ürüne ilişkin iki farklı teklif alınarak bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Buna göre aynı kalitede bir futbol topunun Türkiye yerine Pakistan'da üretilerek satılması kapitalizme yaklaşık 2 kat daha fazla kâr sağlamaktadır. Bu ise ter atölyesi konseptinde çalışan işçiler üzerinden sağlanan haksız bir kazançtır.

Çalışmanın temel problem ifadesine ulaşabilmek adına hangi ülkenin çalışma koşullarının ter atölyesi konseptine daha yakın olup hangilerinin insani çalışma koşullarını sunduğuna ilişkin geçerli ve güvenilir bir indeks geliştirilmeye çalışılmıştır. OECD ülkeleri üzerinden belirlenen dokuz parametrenin *“feature scalin”* normalizasyonuna tabi tutulması ile her ülke için bir ter indeksine ulaşılmış; ülkelerin çalışma koşullarının konseptine işaret eden bu indeks sayısının persentil analizi sonucunda ülkeler *“terli ülke”*, *“terli istihdam riskinin olduğu ülkeler”*, *“insani çalışma koşullarına sahip ülkeler”* olarak tasnif edilmiştir.

Şekil 6. Ter İndeksine Göre “Terli İstihdam” Sınıflamasının Harita Üzerinde Gösterimi

Elbette yalnızca OECD ülkelerinin indeks kapsamında değerlendirilmesi bir kısıtlılıktır ancak ter atölyelerinin yaygın olduğu ülkelerin emek piyasalarına ilişkin verilere ulaşmak neredeyse imkansızdır. Bu noktada gelecek çalışmalar için indeksin özellikle Afrika ve uzak doğu ülkeleri ile geliştirilmesi faydalı olacaktır.

İnsanca yaşamayı sağlamak adına “hiçbir şey yapmamanın rahatlığı ve batta rehavetinden” kurtulmak zorundayız. Ter atölyesi konsepti sosyal politikanın inandığı ve savunduğu tüm değerleri alaşağı ederken çatısı altındaki insanları sefalet mahkûm etmektedir. Dahası neo-liberalizmin etkisiyle meydana getirilen indekste de görüleceği üzere birçok OECD ülkesi terli istihdam riski altındadır. Bu noktada evrensel insani çalışma koşulları daha yüksek sesle tartışılmalı ve uluslararası sendikaların faaliyetleri desteklenmelidir. Uluslararası belge ve anlaşmalar ile ulusal iş mevzuatlarında ter atölyesi tanımlanmalıdır. Kalkınma ve Stratejik Planlarda ter atölyesi tipi insani olmayan istihdamla mücadele bir öncelik haline getirilmelidir.

Sendikalarda ter atölyesi ve çalışan işçilerin hak ve menfaatlerini koruyabilmeleri adına yeni ve güçlü bir yapılanmaya gidilmelidir. Ter atölyesinde üretim gerçekleştiren çok uluslu firmalara ilişkin caydırıcı boykotlar ve sosyal medya kampanyaları gerçekleştirilmelidir.

Extended Summary

Working in jobs worthy of human dignity and in workplaces that comply with the standards set by social policy are among the fundamental rights of every individual. However, the countries where this right becomes a real commitment are limited. Countries that declare themselves as social states determine the limits of working life through social policies and punish capital with a corporatist approach if these limits are exceeded. On the other hand, in regimes that have not adopted the concept of a social state or implemented weak social policies, the human right to work often remains a wish for good will. The social state approach aims to ensure the social and economic security of individuals. This understanding protects the rights of workers with policies regarding working life and determines the standards in workplaces. In countries where the social state is strong, workers are prevented from being exposed to long working hours and working in unsafe and dangerous workplaces. In addition, negative situations such as low wages, insecure and often unregistered work are minimized. However, in countries that have not adopted social state status or are weak in its implementation, such protections cannot be provided adequately and workers' rights are frequently violated. The sweatshop concept generally describes workplaces where long working hours, unsafe and dangerous workplaces, low wages and insecure working are common. Such working conditions endanger the physical and psychological health of workers and create a work environment that is not worthy of human dignity. Sweatshops are common in developing countries and in regimes that implement poor social policies. Such workplaces provide unfair profits to capital by producing at low costs.

This study aims to develop an index that measures the employment conditions of countries by clarifying the sweatshop concept. The main purpose of the study is to determine with a statistical method which countries produce under sweatshop conditions and which ones observe humane conditions. Within the scope of the study, it has been clarified how a workplace can be classified as a sweatshop, the employment dimension of sweatshops has been revealed, and the extent to which sweatshops provide profit to capital has been shown with offers received from two different countries for the same product. The developed "Sweat Index" was designed to objectively evaluate and compare the working conditions of countries. This index analyzes working conditions and workers' rights in workplaces through various criteria. The index includes criteria such as working hours, wage levels, job security, job security and unregistered work. These criteria are factors that directly affect the working conditions of workers.

Within the scope of the study, first of all, the concept of sweatshop was defined and the equivalent of this concept in today's conditions was determined. In the second stage, the employment aspect of sweatshops was discussed in the perspective of the seriousness of these workplaces and the threat they pose to humanity. In the third stage, the working life statistics of selected countries were analyzed using the "feature scaling" method. As a result of these analyses, it has been revealed which countries have sweatshop-level working conditions. According to Sweat Index analyses, it has been determined that employment conditions in a significant part of OECD countries carry the risk of becoming a sweatshop. It has been determined that working in sweatshop conditions is common, especially in developing countries and regimes that implement weak social policies. This situation emerges as a serious problem that threatens the physical and psychological health of workers.

In line with the findings of the study, it is recommended to develop social policies at the international level to prevent the negative working conditions caused by sweatshops. These policies should include regulations that protect workers' rights and guarantee humane working conditions. In addition, it is important to strengthen the understanding of the social state and disseminate this understanding in all countries. In order for workers to work with dignity, the scope of social policies should be expanded and their effectiveness in practice should be increased. It is the fundamental right of every individual to work in jobs worthy of human dignity, and protecting this right is one of the fundamental duties of the social state. However, in countries where working in sweatshop conditions is common, this right is often violated. The study clarified the concept of sweatshop and the dimension of this concept in employment and developed an index that evaluates the working conditions of countries. The Sweat Index is an important tool for developing social policies that protect workers' rights and guarantee humane working conditions. The findings of this index provide an important basis for improving social policies and labor standards internationally.

Beyan

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:

Çalışmaya yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Çalışmada herhangi bir destek almamıştır. Teşekkür edilecek herhangi bir kurum veya kişi bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Anorim, L., Cavalcanti, G., & Cruz, R. (2023). The choice of scaling technique matters for classification performance. *Applied Soft Computing*, 133, <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2022.109924>.
- Armbruster-Sandoval, R. (2005). Globalization and cross-border labor solidarity in the Americas : the anti-sweatshop movement and the struggle for social justice. Taylor & Francis Group.
- Bajaj, V. (2012). Fatal fire in Bangladesh highlights the dangers facing garment workers. *N. Y. Times A4* (November 26, 2012).
- Bender, D. E. (2002). Sweatshop subjectivity and the politics of definition and exhibition, *International labor and working-class history*, 61.
- Bender, D. E. (2004). *Sweated Work, Weak Bodies: Anti-Sweatshop Campaigns and Languages of Labor*. Rutgers University Press.
- Bender, D. E., & Greenwald, R. A. (2003). *Sweatshop USA: the American sweatshop in historical and global perspective*. Taylor and Francis Books. Cambridge Learner's Dictionary, www.dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/sweatshop., E.T: 24.03.2024.
- Chau, N. H. (2016). On sweatshop jobs and decent work. *Journal of development economics*, 121, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jdeveco.2016.02.002>.
- D'Ambrogio, E. (2014). Workers' conditions in the textile and clothing sector: just an Asian affair? Issues at stake after the Rana Plaza tragedy. European Parliament Briefing Members Research Service Press.
- Etymology Dictionary, www.etymonline.com/word/sweatshop., E.T. 24.03.2024.
- Friedman, J. P. (2012). *Dictionary of business and economics terms*. Barron's Educational Series.
- Garwood, S. (2011). *Advocacy Across Borders: NGOs, Anti-Sweatshop Activism, and the Global Garment Industry*. Kumarian Press.
- Han, J., Kamber, M., & Pei, J. (2012). *Data minin: concepts and techniques*. Morgan Kaufman Press.
- Hanks-Wiesner, M, E. (2020). *Kısa dünya tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*.
- ILO. Fatal occupational injures per 100.000 workers, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer19/?lang=en&id=SDG_0111_SEX_A_GE_RT_A., E.T. 25.04.2024.
- ILO. (2001). *Stoping forced labor: Global report under the follow-up to the ILO declaration on fundamental principles and rights at Works*. ILO Publishing.
- ILO. (2005). *A global alliance against forced labour: Global report under the follow-up to the ILO declaration on fundamental principles and rights at Works*. ILO Publishing.

- ILO. (2017). Global estimates of child labour: results and trends 2012-2016. ILO Publishing.
- ILO. (2022). Global estimates of modern slavery forced labour and forced marriage. ILO Publishing.
- ILO. Employment by Sex, Age and Economic Class, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer44/?lang=en&id=EMP_2EMP_SEX_AGE_CLA_NB_A, E.T. 20.04.2024.
- ILO. Informal Employment by Sex, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer44/?lang=en&id=EMP_2EMP_SEX_AGE_CLA_NB_A, E.T. 20.04.2024.
- ILO. Information System on International Labour Standards, https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11200:0::NO::P11200_COUNTRY_ID:102893, E.T. 25.04.2024.
- ILO. Working Poverty Rate (percentage of employed living below 2.15 USD PPP), https://rshiny.ilo.org/dataexplorer44/?lang=en&id=EMP_2EMP_SEX_AGE_CLA_NB_A, E.T. 20.04.2024.
- ILO. Working poverty rate, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer19/?lang=en&id=SDG_0111_SEX_AGE_RT_A, E.T. 25.04.2024.
- Juszczak, P., Tax, D., & Duin, R. (2002). Feature scaling in support vector data description. 8th Annual Conf. Of The Advanced School For Computing And Imaging.
- Keklik, A., Başol, O., & Yalçın, E. C. (2020). İş Yaşam Dengesinin Daha İyi Yaşam Endeksi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Oecd Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 20-33.
- Kumar, A. (2020). Monopsony capitalism: power and production in the twilight of the sweatshop age. Cambridge University Press.
- Laura, H. (2004). Sweatshop: the history of an American idea. Rutgers University Press.
- Liu, L., Yong, X., & Shu, B. (2011). Regional differences in labor rights: a survey of rural migrant workers in the Pearl River Delta and the Yangtze River Delta. Social Science China, 2011-2.
- Makal, A., & Tekeli, S. (Eds). (2015). Çok uluslu şirketler, uluslararası sendikalar ve sosyal politika. Seyhan Erdoğan. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mezzadri, A. (2017). The sweatshop regime: labouring bodies, exploitation and garments made in India. Cambridge University Press.
- OECD, Average annual wages, <https://stats.oecd.org/>, E.T. 25.04.2024.
- OECD, Average usual weekly hours worked on the main job, <https://stats.oecd.org/>, E.T. 25.04.2024.

- OECD, Social Expenditure, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG, E.T. 25.04.2024.
- OECD, Strictness of employment protection – individual dismissals (regular contracts), <https://stats.oecd.org/>, E.T. 25.04.2024
- OECD, Trade union dataset, <https://stats.oecd.org/>, E.T. 25.04.2024.
- OECD. Long (usual weekly) Working Hours, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=LGHRS_D, E.T. 20.04.2024.
- Osterhammel, J. (2022). Dönüşen dünya: küresel 19. yüzyıl tarihi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öçal, M., & Çicek, Ö. (2021). Neo-liberalizmin gölgesinde istihdam: dünyada istihdamın durumuna insani bir bakış. Journal Of Social Policy Conferences, 80, <https://doi.org/10.26650/jspc.2021.80.000504>.
- Önsal, N. (2017). Endüstri ilişkileri sözlüğü. Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları.
- Palaz, S. (2010). DÜZGÜN İŞ (DECENT WORK) KAVRAMI VE ÖLÇÜMÜ: TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİNİN BİR KARŞILAŞTIRMASI. Journal of Social Policy Conferences(50), 479-505.
- Powell, B. (2014). A case against child labor prohibitions, Cato Institute Economics Development, 21.
- Seyyar, A. (2008). Sosyal siyaset terimleri. Sakarya Yayıncılık.
- Skarbek, D., Skarbek, E., Skarbek, B., & Skarbek, E. (2012). Sweatshops, opportunity costs, and non-monetary compensation: evidence from el salvador. American Journal of Economics and Sociology, 71(3).
- Şen, M. (2014). İnsan Hakları Bağlamında Çalışma Hakkı. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 20(1), 143-162.
- Turner, B. S. (2020). Sosyoloji sözlüğü, Pinhan Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu (TDK), www.sozluk.gov.tr, E.T. 24.03.2024.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2005). Türkçe sözlük. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UNICEF, Percantage of children aged 5-17 years engaged in child labour, <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-labour/>, E.T. 25.04.2024.
- Visuwords, www.visuwords.com/sweatshop, E.T. 24.03.2024.
- Wan, X., D. (2011). Comparison between migrant workers in pearl river delta and yangtze river delta, Sun Yat-Sen University Press.
- Yıldırım, F. (2014). Gri ilişkisel analiz. Dora Publishing.
- Zencirkıran, M., & Baştürk, Ş. (2019). Çalışma ve endüstri sosyolojisi, Dora Yayınları.